

Čoupek, Lukáš

Novověká kancelář města Uherského Hradiště do roku 1786

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
2003, vol. 52, iss. C50, pp. [149]-159

ISBN 80-210-3380-0

ISSN 0231-7710

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102544>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

LUKÁŠ ČOUPEK

NOVOVĚKÁ KANCELÁŘ MĚSTA UHERSKÉHO HRADIŠTĚ DO ROKU 1786

Ve shodě s obecnými vývojovými trendy diplomatiky vůbec, stejně jako městské diplomatiky, prodělala i kancelář královského města Uherského Hradiště bouřlivý vývoj od své středověké podoby na počátku 16. století až k moderní byrokracii regulovaného magistrátu na přelomu 18. a 19. století.

Nárůst objemu dochovaného materiálu je sice menší, než bychom čekali, a pro celé 16. i první polovinu 17. století nelze říci, že by množství dochovaných pramenů nějak výrazně převyšovalo stav z předchozího období, ale na tom se bezesporu ve značné míře podepsal velký požár města v roce 1681. Ani 18. století zcela nesplňuje očekávání badatele. Necitlivá skartace spisů z předjosefinského období jej totiž připravila o veškeré materiály, týkající se provozních záležitostí kanceláře, takže lze vycházet pouze z kusých zmínek v úředních knihách nebo narativních pramenech.

Tak jako jinde i v Uherském Hradišti byla centrem samosprávy města radnice. Zde zasedaly městské rady a zde také sídlila městská kancelář. Přibližnou podobu vnitřního uspořádání radničních prostor známe z jejího popisu, jenž je součástí tzv. urbáře města Hradiště z roku 1678, tedy z doby těsně před požárem.¹ Hlavní místností, první od dvora, byla „světnice radní“, tj. zasedací místnost, na kterou pak směrem k Prostřední ulici navazovala tzv. „rys komora“.² Z ní se sestupovalo do tzv. primátorského nebo archivního sklípku, v němž byla deponována městská privilegia a také peníze z různých transakcí prováděných pod dohledem městské rady. Ostatní městské písemnosti, především úřední knihy, byly uloženy v jiné místnosti, sousedící s radní světnicí. Tento prostor můžeme tedy považovat za městskou kancelář.³ To ostatně potvrzuje o něco přes sto let mladší popis radnice

¹ Státní okresní archiv Uherské Hradiště (= SOKA UH). Archiv města Uherské Hradiště (= AM UH) II, inv. č. 79. Popis v něm obsažený použil také F i š e r, Bohumil: *Topografie královského města Uherského Hradiště*. Uherské Hradiště 1921, s. 113–116.

² S největší pravděpodobností šlo o místnost dříve využívanou jako zbrojnice, název rys komora (správněji rystkomora) pochází nepochybně z německého Rüstkammer.

³ „V Prostřední ulici rathaus..., v tomž rathausi ode dvora světnice radní, kde konsilium bejvá, druhá světnica napřed slove rys komora a s ní jeden sklípek primátorský, v kterémžto

z pera místního rodáka Jana Petra Cerroniho. Ten již mimo jakoukoli pochybnost označuje místnost vedle radního sálu jako registraturní a kancelářskou světnici.⁴ Na konci 18. století existovala navíc ve věži v prvním poschodí zvláštní místnost pro deponování peněz, kde byly ve třech okovaných truhlách ukládány peníze deponitního a sirotčího úřadu a poddanské kontribučenské pokladny.⁵

Kromě vlastních úředních prostor nacházely se na radnici (pomineme-li hospodářské budovy a sklad munice) také místnosti k ubytování personálu. Nepředpokládáme, že by zde byl ubytován městský syndik, jehož společenskému postavení spíše odpovídalo vlastnictví domu. Snad v případě, že působil ve své funkci pouze kratší čas (víme, že se tak dělo) a neměl-li zde svůj dům, mohl snad využít k ubytování radnici. Jinak tomu ovšem bylo u nižšího personálu, především vicesyndika a radního sluhy. Jejich ubytování na radnici spolu s hospodářskými úředníky města je v pramenech zmíněno.⁶

Přes tyto zmínky o úřednicích se dostáváme k otázce personální skladby městské kanceláře. Hlavou kanceláře byl tak jako i ve středověku městský písař, nazývaný nyní ovšem syndik. Také jsme již výše zmínili vicesyndika, hlavního pomocníka syndikova. Přesně nevíme, kdy byla tato funkce zavedena, častěji se ale zmínky o něm objevují až od konce 17. století. Navíc podle Cerroniho nemusela být tato funkce stále obsazena. Vůbec nejméně toho víme o nejnižším kancelářském personálu, výjimkou je pouze radní sluha (*Rathäuser, servus curiae, služebník purkmistrovský*).⁷ Ten zajišťoval provoz radnice, před zasedáním rady odemkl sál, v případě mimořádně svolaného zasedání obešel a sezval členy rady.⁸

sklépku primátorském celá archiva města Hradiště a všelijaké privilegia od předešlých králů a markrabatů zůstávají. Z tejj radní světnice za mřřzů jest jedna klenutá komora, v níž všeliké starodávný spisy předků hradišských, též počty rozličné a knihy purkrechtní, manuály městský a dědinské knihy se nacházejí“. V radním protokolu z r. 1692 (AM UH I, inv. č. 226a) je záznam o splacení jisté dlužné sumy, která pak byla uložena „do sklípku archivního v domě radním“.

4 Moravský zemský archiv (= MZA) Brno, G 12 Cerroniho sbírka, I, č. 44. Cerroni, Jan Petr: *Geschichte der königlichen Kreisstadt Hradisch, Band I: „Nebst dem Ratsaal befindet sich darin ein Registraturs- und Kanzleizimmer...“*. V Korvínových Análech hradišských je zapsáno, že „léta 1721 stavěla se v rathauzi nová kancelář“ (*Paměti hradišské (= Paměti)*). Ed. B. Fišer. Valašské Meziříčí 1920, s. 120).

5 SOKA UH. AM UH I, inv. č. 697 – zápis o jednání magistrátu z roku 1787, kde se řešilo, zda současně zabezpečení vyhovuje novému úřadu.

6 Cerroni, J. P.: *Geschichte: Poblíž registratury se nacházel „...Wohnung des Rathäusers um ersten Stock...“. „Am Ende dieses Hofes... sind Wohnungen für die Wirtschafts Beamten“*. Záznam jednání městské rady z 31. 12. 1737 (AM UH I, inv. č. 243) obsahuje „žádost vicesyndikusa o kvartýr, poněvadž ze 6 zlatých nemůže vyjít. Resolutum: má se zhlídnout pokoj vedle důchodního a jestli bude moci bejti, má se tenž pokoj vyčistit a pro jeho quartir adaptýrovati“.

7 Cerroni, J. P.: *Geschichte: „Das Kanzleipersonal bestand aus 1 syndicus und nach der Menge der Geschäfte auch in einen vice- und subsyndicus, nebst dem übrigen subalternen Personal“*. Známe-li syndiky, ač osoby významné, většinou jen z kusých a nahodilých zmínek, pak u subsyndiků je situace ještě o stupeň horší. O onom subalterním personálu pak nevíme v podstatě vůbec nic.

8 Srov. Polák, Stanislav: *Vyřizování písmu v městské kanceláři v Přebrami před regula-*

Měl i klíče od kanceláře, kam však měl za nepřítomnosti syndika nebo vicesyndika stejně jako všichni ostatní včetně radních vstup zakázán.⁹ K jeho práci také asi patřilo vytápění radnice, ovšem zásobování otopovým dřevem včetně dopravy bylo součástí robotních povinností poddaných městského panství. Jejich práce jim ovšem byla časem ulehčována tím, že se k vynášení dřeva do radnice (v prvním poschodí kromě pokladny sídlil vrchní úřad) využívalo vězňů. Toto bylo ovšem vzápětí zakázáno, když byl roku 1785 odhalen plán na vyloupení radnice.¹⁰

Ačkoli malá četnost zmínek o osobě syndika v městských písemnostech (které ovšem on sám vytvářel), může vyvolávat dojem poněkud jiný, byl syndik pro správu města nepostradatelným jedincem, na nějž byly kladeny vysoké nároky jak z hlediska profesionálních schopností a kvalifikace, tak také, a to nikoli v poslední řadě, kvalit morálních. Není se co divit, vždyť byl svědkem všech právních aktů měšťanů i města jako celku.¹¹ Proto musel při nástupu do funkce, ostatně stejně jako všichni ostatní městští úředníci složit přísahu. V ní se kladl především důraz na loajalitu vůči městské radě a také na dodržování „tajnosti rady“.¹² Radní sese byly totiž veřejnosti zcela uzavřeny, ovšem písař i podpísař, ačkoli nebyli členy rady, měli do ní přístup, neboť jednou z jejich základních povinností bylo provádění záznamů ze zasedání. Patrně v průběhu 17. století v souvislosti s omezováním počtu radních a zvyšováním požadavků na jejich kvalifikaci se syndik stále aktivněji zapojuje do jednání rady. Jeho dalšími povinnostmi, konkrétně jmenovanými i v přísaze, bylo předkládání spisů radě, jejich vyřizování podle resoluta magistrátu a taktéž jejich řádné ukládání v registratuře.¹³ Nikoliv v poslední řadě bylo jeho starostí vedení městských knih, které konal pod přísným dozorem rady. Také vrchní dohled nad expedicí si udržoval purkmistr, a to

cí magistrátu a po ní. Archivní časopis (= AČ) 16, 1966, s. 27. Radní služebník příbramského magistrátu vykonával i činnosti, jež v Hradišti náležely vicesyndikovi. V našem případě však rozhodně nic ani nenaznačuje možnost, že by vykonával nějaké písařské práce.

- 9 SOKA UH. AM UH I, inv. č. 269 (zasedání rady z 24. 1. 1766) – V kanceláři došlo ke ztrátě konceptu jisté písemnosti, který zde nejprve bez vědomí písaře hledali purkmistr s jedním z radních, teprve pak poslali pro syndika a vicesyndika, kteří jej však nenašli. Kvůli této aféře rozhodl magistrát, že „*in futurum solle niemand in die Kanzlei ohne Herrn Syndico und Herrn Vicesyndico gehen*“.
- 10 SOKA UH. AM UH I, inv. č. 697. Jeden z bývalých vězňů se chtěl schovat v kamnech a v noci pak vylézt, otevřít dlátkem zmíněné depozitní truhly a peníze vyházet oknem čekajícím kumpánům. Ti ale, jak se zdá, nebyli navrženým plánem příliš nadšeni a kamaráda okamžitě udali.
- 11 SOKA UH. Archiv města Bojkovice, inv. č. 7 – z Koldína, Pavel Kristián: *Artikulové práv městských*. Koldín zde tuto skutečnost velmi zdůrazňuje: „*A poněvadž takoví písaři městští velikých věcí a spravedlností lidských dotýkati se mají a jim se v přijímání svědomí všeho věřiti má, protož spravedlivá věc jest, aby k takové práci toliko lidé dobří a na cti zachovalí připouštěni bývali a ne jiní*“ (fol. 35v). Také zde stanovuje nutnost složení přísahy.
- 12 SOKA UH. AM UH I, inv. č. 412, fol. 5r. Písař se přísahou zavazoval, že se bude radními jako svými nadřízenými „*říditi, k nim se uctivě chovati, je sobě vážiti, bez jich vůle a dokonalého poručení nic před sebe bráti aniž konati*...“.
- 13 Tamtéž: „*...expedici a jednaní... pečlivě zaznamenati, do protokolu... vvésti, podle radního snesení... vyhotoviti, vykonati a vyříditi... by vše a všeliké přicházející spisy i akta pořádně registrírované, fascikulírované, rubricírované a v náležitým řádu k najítí byly*...“.

díky svému právu opatrovat městskou pečeť. Stejně tak bylo pečlivě střeženo i vkládání do městských knih.¹⁴

O důležitosti písaře svědčí i to, že byl jediným městským úředníkem, který zůstával ve své funkci trvale (obvykle než sám rezignoval nebo zemřel) a obnovování úřadů se ho netýkalo.

Zástupcem a hlavním pomocníkem syndika byl vicesyndik (subsindik, místopísař, podpísař). Obsazením této funkce nebylo nikterak právně ani fakticky podmíněno fungování městské správy a není tedy vůbec jisté, že jej město trvale drželo. Ačkoliv co do společenské prestiže i finančního ohodnocení byla tato hodnost o stupeň nižší,¹⁵ náplň práce nebyla výrazně odlišena. Vicesyndikova přísaha sice vyjmenovává pracovní povinnosti poněkud stručněji, i tak je ale zjevné, že se jedná o velmi podobnou náplň činnosti. Nejen že vyřizoval expedici písemností, dokonce měl i přístup do rady, kde však nereferoval, pouze pořizoval záznamy pro radní protokoly a expedici. Důležitá je skutečnost, že se zde výslovně mluví o jeho podřízenosti syndikovi.¹⁶ Oba úředníci společně spravovali městskou administrativu, subsindik však čistě jako zaměstnanec města, zatímco podstata funkce syndika propojovala, především díky reformám v polovině 18. století, tento prvek s elementem státní správy. S vysokou odborností, kterou stát podmiňoval výkon funkce, přišly také větší pravomoci, a to nejen v radě, nýbrž především v pozmeněném soudním systému.¹⁷

Abychom si ještě lépe objasnili otázku vztahu mezi těmito funkcemi, podívejme se na několik případů z přelomu 60. a 70. let 18. století, jimiž se zabýval hradištský magistrát. V té době působil na místě syndika Franz Donat Bruggmann, který snad z důvodu stáří a zhoršeného zdravotního stavu ponechával stále větší díl práce na bedrech vicesyndika Josefa Fridricha.¹⁸ Roku 1769 je poprvé

¹⁴ Už u Koldína, jehož sbírka městského práva však na Moravě platila až od r. 1697, nalézáme nařízení: „*Omyl stal-li by se beze lsti, ten purkmistr a konšelé v plném svém počtu radním napraviti mohou. Než písař žádný takových omylův sám o své újmě nenapravuj pod pokoutou hrdla ztracení.*“ V Hradišti zase došlo k případu zapsání svatebních smluv bez vědomí purkmistra jedním z radních. Tyto smlouvy pak musel potvrdit podkomoří a radní byl vyloučen z magistrátu (SOKA UH. AM UH I, inv. č. 226a, zápis z 22.9.1691). Pečeť si předávali radní spolu s úřadem purkmistra.

¹⁵ Lze vzpomenout na dříve uvedený případ žádosti vicesyndika o byt. Jak Koldínova kodifikace městských práv hovoří pouze o písáři, tak také tereziánské patenty kladou podmínky pro přijetí do funkce syndika, zatímco vicesyndika si města vybírala podle vlastní úvahy. Rozdíl obou funkcí se budeme ještě obšírněji zabývat.

¹⁶ SOKA UH. AM UH I, inv. č. 412, fol 6r. Vicesyndik se v přísaze zavazuje „...*tejnost rady a všechna sekreta při sobě zachovati, ...vše s ochotností exedřovati, při každé sessi... pilně notřovati... a ve všech expediích a vyřizních panem syndikusem se řídití.*“

¹⁷ Srov. Janák, Jan – Hledík, Zdeňka: *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*. Praha 1989, s. 255. Od roku 1751 musel mít syndik právní vzdělání a přezkoušení od státních orgánů. Díky tomu ovšem předsedá hrdelnímu soudu. Z městských písemností se však o této činnosti vůbec nedozvídáme.

¹⁸ SOKA UH. AM UH I, inv. č. 269, 418. Bruggmann je ve funkci syndika doložen nejpozději k roku 1741 a jistě se jím nestal ve velmi mladém věku, tudíž je velmi pravděpodobné, že mu mohlo být v roce 1770 nejméně okolo 60 let.

projednáváno zpoždování expedice spisů, způsobené nemocí syndika, za jehož nepřítomnosti vyřizoval veškerou agendu vicesyndik. Rada tehdy rozhodla o najmutí osoby k opisování, a to na vlastní náklady syndika.¹⁹ O dva roky později, na začátku roku 1772, se vicesyndik objevuje před magistrátem se stížností na nerovnoměrné rozdělení práce v kanceláři. Magistrát celou záležitost vyřešil tak, že rozhodl o přesném rozdělení kompetencí. Od nynějška měl mít syndik na starosti všechna criminalia, protokoly městského soudu a přínáležející agendu (*concipiendo et describendo*), vicesyndik pak agendu magistrátní, včetně radních protokolů a registratury. Také akcidence měly být rozděleny na stejné díly.²⁰ Ani tím ale celá záležitost nekončí a po pěti měsících nacházíme v radním protokolu žádost o místo v radě pro vicesyndika, jež se dostala až k podkomořímu a císařsko-královskému tribunálu. Odpovědí byl tribunální dekret, jenž vyzývá Fridricha ke složení zákonné zkoušky na syndika. Z dalšího jednání nám vysvítá, že syndik Brugmann sice už neměl zájem na setrvání ve funkci, ovšem musel zůstat alespoň v městské radě, neboť vicesyndik neměl právo aktivní účasti na jednání (*Actio-Stimme*). Vicesyndik byl ochoten ke zkoušce přistoupit (což bylo spojeno i s jistými výdaji), ale požadoval záruku, že poté Brugmann rezignuje a uvolněné místo dostane on. Tento požadavek rada prakticky akceptovala rozhodnutím, že mu bude, pokud uspěje u zkoušek a podá si písemnou žádost, při výběru dána přednost. Dne 4. srpna 1772 pak Brugmann ze své funkce odstoupil a Fridrich složil písařskou přísahu.²¹ Není bez zajímavosti, že nový syndik pobíral po nějakou dobu až do nástupu nového vicesyndika oba platy, aby si mohl najmout pomocnou sílu.²²

Na první pohled se může zdát velmi nepravděpodobné, že by mohla městská kancelář vystačit se dvěma písaři (a snad nějakým kancelistou), tedy na úrovni pozdně středověké a raně novověké, až do roku 1786. I proto je třeba se alespoň na krátko zastavit u struktury agendy, touto institucí vyřizované. I v 16. a 17. století, podobně jako tomu bylo předtím, vyřizuje písař veškerou (ještě nepřiliš

19 SOKA UH. AM UH I, inv. č. 272 (zápis jednání magistrátu z 5. 12. 1769). V zápise není žádná zmínka o ostatním personálu, což nastoluje otázku, zda v kanceláři nějaký pracoval. Pouze se zde říká, že „*Vicesyndicus hätte des kranken Herrn Syndici expedienda zu vertreten, dagegen aber Herr Syndicus einen tauglichen Menschen zum abschreiben in die Kanzlei zu stellen*“.

20 SOKA UH. AM UH I, inv. č. 275 (zápis z 28. 1. 1772). Původně obstarával vicesyndik magistrátní i soudní protokoly, celou registraturu a opisy zpráv. Na syndika tedy patrně zbyla jen expedice. Fridrichova výpověď je zakončena prohlášením, že zdá-li se syndikovi práce vicesyndika lehčí, ať si ji vymění. Poslední ustanovení rozhodnutí magistrátu nám ukazuje, že v celé záležitosti nešlo jen o samotné pracovní vytížení, ale také o zisky z kancelářských poplatků.

21 SOKA UH. AM UH I, inv. č. 275, zasedání z 15. 5., 9. 6. a 4. 8. 1772. Mluví se zde o „dispensaci“ vicesyndika, což bylo patrně povolení vykonávat právní úkony syndika, jenž tedy patrně svou funkci prakticky nezastával. Tato dispensace se však podle tribunálu nevztahovala na zasedání rady, kde „*Vicesyndikus keine Actio-Stimme im Rat gehabt*“.

22 Tamtéž, zasedání z 21. 8. 1772: „*Dem syndico wird das Gehalt des Vicesyndici... überlassen gegen dem, daß er Leute aufnehme, welche ihn secundären bis zur Ankunft des neuen Vicesyndici.*“ Tato zpráva vytváří opět dojem, jako by zde trvale žádný pomocný kancelářský personál nebyl.

rozsáhlou) korespondenci města a provádí záznamy do nyní již specializovaných řad městských knih (sirotčí, smolné, purkrechtní apod.).²³ Fakticky fungoval jako veřejný notář, městskému syndikovi patřila až do konce 17. století funkce jednoho ze tří sirotčích pánů. Patrně se podílel i na vyřizování agendy velkostatku, především vedením knih, zatímco o účetnictví se staral důchodní (písař).²⁴

Zároveň s nárůstem objemu písemné agendy v 18. století dochází však také k vydělování některých částí městské agendy a jejich svěřování zvláštním úřadům. Již na konci 17. století víme o existenci horenského úřadu, roku 1733 pak zahájilo svou činnost hospodářské direktorium s vlastní kanceláří vedenou aktuárem. Direktorium převzalo v rámci hospodářské agendy také sirotčí záležitosti, roku 1773 předané zvláštní kanceláři sirotčího úřadu.²⁵ Městské kanceláři tak konečně zůstala pouze soudní a magistrátní agenda. Stále ovšem zůstává nezodpovězena otázka, zda ji mohli zvládnout pouze dva úředníci. Výše popsaná praxe při zastupování nám nabízí ještě jednu možnost: že si v případě potřeby na své náklady mohli najmout pomocnou sílu.²⁶

Co se týče platu městských písařů, lze z drobných zmínek odvodit, že se skládal ze dvou částí: pevně stanoveného příjmu a výnosů z tzv. akcidenčí (*accidens*) a kancelářských tax, tj. poplatků za provedení určitých právních úkonů a administrativních prací. Ceníky těchto služeb se v souhrnné formě bohužel nedochovaly.²⁷ Existují jen kusé záznamy konkrétních případů, náhodně roztroušené v radních protokolech.²⁸ Část poplatků musela jít samozřejmě na uhra-

23 V archivu města se dochovala ze 16. století sirotčí a purkrechtní kniha, ze 17. století už i radní protokoly, purkmistrovský manuál či registra. Existuje také doklad o tom, že zde byly v 17. století vedeny smolné knihy (srov. *Paměti*, s. 59).

24 SOKA UH. AM UH I, inv. č. 226, 226a, 227. Na seznamech z renovace městských úředníků z let 1682–1694 se mezi sirotčími pány vždy objevuje jméno současného syndika, v letech 1695 a 1697 ale nalézáme syndika mezi podrychtáři. Ve stejných seznamech také nalezneme úřad důchodního, někdy též nazývaného důchodní písař.

25 Srov. Č o u p e k , Jiří: *AM UH II – správa městských statků a správa hospodářská do poloviny 19. století (dílčí inventář)*. Uherské Hradiště 1985, s. 8–9 a 18; SOKA UH. AM UH I, inv. č. 225 (zasedání rady z 25. 4. 1749) – je zde jmenován „*pan aktuarius jakožto sirotčí notarius*“. Rozhodně se nejedná o syndika.

26 V rozdělení kompetencí se hovoří o tom, že syndik (resp. vicesyndik) má svou část městské agendy vyřizovat včetně konceptu i čistopisu (*concipiendo et describendo*). Tedy opět žádná stopa po dalším personálu. Jedinou takovou stopou je záznam v radním protokolu z r. 1773 (AM UH I, inv. č. 276) ve věci žádosti o místo *kancelisty in criminalibus*. Zdá se tedy, že alespoň ke zvládnutí soudní agendy bylo minimálně ve 2. polovině 18. století (snad v souvislosti s reformou z r. 1751) třeba posílit personální stav kanceláře.

27 Dalo by se ale předpokládat, že se Hradiště při zavádění tax řídilo příkladem městské kanceláře brněnské. V radních protokolech (SOKA UH. AM UH I, inv. č. 229, sese 20. 9. 1700) existuje i konkrétní případ, kdy hradištský písař žádá o zavedení taxy s argumentem, „*že rovně v jinších královských městech, zvláště v Brně per conventiciam magistratus kancelář taxu introducovala*“.

28 Například záznam z r. 1693 o prodeji vinohradu z pozůstalosti za 46 zlatých, 40 krejcarů (SOKA UH. AM UH I, inv. č. 227, fol. 103r, sese 19. 5. 1693) uvádí mj. poplatek 2 zlaté 30 krejcarů horenskému úřadu, 2 zlaté 12 krejcarů městské radě, 1 zlatý kancelářské taxy a 13 krejcarů purkmistrovskému služebníku. Vejrůňková splátka 5 zlatých 53 krejcarů z téže do-

zení nákladů na nákup kancelářských potřeb, jejichž výše nebyla asi zrovna malá. Dochovaný ceník těchto komodit je sice až z období regulovaného magistrátu, přesto nám pomáhá vytvořit si alespoň rámcovou představu o množství položek i objemu nákupu. Například cena inkoustu je zde udávána v celých mázech, pera se nakupovala po tisícovkách, papír po rysech (1000 archů).²⁹ Městská kancelář také platila posílům za doručení písemností od nadřízených orgánů, především úřadu hradištského kraje, který se ještě nenacházel ve městě, nýbrž vždy v sídle krajského hejtmána.³⁰

V souvislosti se společenskou pozicí syndika je třeba též připomenout obecně platnou skutečnost, že pohlížet na něj jen jako na úředníka by byl náhled příliš zúžený. Nelze totiž opomenout skutečnost, že jeho vzdělání i postavení ve správě města jej řadilo k intelektuální elitě města, kterou tehdy tvořily především osoby duchovního stavu. Není proto příliš překvapující, že se jmény městských syndiků se setkáme i v souvislosti s regionální historiografií.³¹

Ačkoli lze i na hradištskou městskou kancelář vztáhnout obecný jev novověké diplomatiky, jímž je dominance aktových písemností, jejichž objem narůstá závratným tempem na úkor listin a knih, musíme bohužel konstatovat, že v této skupině diplomatického materiálu došlo ke značným ztrátám, a to až do té míry, že z tzv. předjosefínské manipulace (do roku 1786) se nám dochoval jen nepatrný zlomek, navíc chybí pomocné knihy, s výjimkou jmenného rejstříku spisů z let 1780–1849, patrně však vypracovaného až v 19. století.³² I z toho, co zby-

by (tamtéž, fol. 131r, sese 24. 7. 1693) je zpoplatněna 15 krejcary pro městskou radu, 18 krejcary za pečetní papír a 1 zlatým a 5 krejcary purkmistrovi za pečeť; za rozdělení servisu (patrně státní příspěvek za ubytování vojska) ve výši 676 zlatých 14 krejcarů „*syndicusovi discreti dáno 17 zlatých*“ (tamtéž, fol. 253, sese 6. 4. 1694). Za vyšetřování jednoho zločince dostával podle rozhodnutí rady pisař 4 zlaté (inv. č. 231, sese ze 4. 5. 1714).

29 SOKA UH. AM UH I, inv. č. 750. Seznam obsahuje obrovské množství položek, neboť je zde uvedeno obvykle několik druhů materiálu podle kvality, např. pera hamburská a obyčejná, tužky jemné a řádné, pečetní vosk jemný a dobrý, provázek jemný, střední, silný, bílý, papíru je zde celkem 23 druhů podle kvality, velikosti a použití (konceptní, tiskový, kancelářský). Dále se nakupovaly inkousty, vysoušecí písek, plátno (obyčejné či voskované), nože na seřezávání per, svíčky, svícný, kratiknoty, zhášedla atd.

30 SOKA UH. AM UH I, inv. č. 162 (kniha patentů nadřízených úřadů z let 1715–1721) – za opisy jednotlivých patentů bývá připsáno: „*Bote 3 Kreuzer*“, „*dem Bote sambt 6 Kreuzer, Wartgeld 9 Kreuzer geben*“ apod.

31 Zvláště je třeba připomenout jméno Matyáše Maxmiliána Nisla (či Nihsel), který pro Tomáše Pešinu z Čechorodu sepsal příspěvek k dějinám Hradiště a výpisy z městské smolné knihy. Lze zmínit i úvod k matrice měšťanů, v němž Kristián Alexij Bunč vykreslil požár města roku 1681 (Srov. *Paměti*, s. 57, resp. 79).

32 SOKA UH. AM UH I, inv. č. 650. Popsaný stav způsobila až příliš důkladná skartace, provedená s povolením purkmistra roku 1789 protokolistou Janem Baptistou Fridrichem. Nepotřebné spisy, z nichž asi značná část patřila do staré registratury, byly prodány za 31 zlatých (SOKA UH. AM UH I, inv. č. 697, relace ze 14. 5. 1789). Ve zprávě se o spisech říká, že jsou zapsané v podacím protokolu („*im Einreichsprotokolle erliegend gewesene Schriften*“), patrně to ale platí jen o spisech nové registratury, neboť neexistují žádné podací protokoly z doby před r. 1786 ani žádný důkaz o jejich existenci.

lo, lze naštěstí docela dobře rekonstruovat způsob vyřizování spisů v kanceláři města v 18. století.

Ještě než k tomu přistoupíme, seznámíme se alespoň rámcově s nejběžnějšími písemnostmi, které do městské kanceláře přicházely. Z písemností nadřízených úřadů to byly především panovnické a guberniální patenty, otevřené a zpravidla již v tištěné formě, guberniální dekretální misívy a nařízení krajského úřadu. Posledně jmenované písemnosti měly formu dvojlistu a byly expedovány uzavřené s přitíštěnou pečetí pod papírovým krytem a vnější adresou kolmo k vlastnímu textu.³³ Žádosti obyvatel k magistrátu jsou psány také na dvojlistu, ovšem okolkovaném a nebývají uzavřeny, nýbrž jen příčně přeloženy napůl. Vnější adresa, která plynule přechází v rubrum, se tak vlastně nachází na jedné polovině poslední strany.³⁴ Nejjednodušší formu mají nóty městské hospodářské správy, psané často i na jediném listu bez pečetě či vnější adresy.³⁵

První fází oběhu spisu byla jeho registrace. V městské kanceláři to obnášelo pouze nadepsání presentata. Je třeba zdůraznit, že není nijak doloženo vedení podacích protokolů v předmagistrátním období. Od 18. století se na drtivě většinu spisů presentatum objevuje, a to zpravidla buď na první straně listu vpravo nahoře, nebo na posledním listě u vnější adresy. Někdy se při registraci připisoval i krátký regest, dokonce i tehdy, byla-li písemnost odesílatelem rubrikována. Poté byla patrně předána purkmistrovi, který ji zanesl do purkmistrovského manuálu spolu se jménem určeného referenta. Ten celou záležitost přednesl na radním zasedání. Při zanesení do manuálu musela věc již být, alespoň ve druhé polovině 18. století, také obsahově přidělena do příslušné agendy a bylo jí přiděleno jednacím číslem.³⁶ Tyto údaje spolu s letopočtem byly poznamenány i na originální písemnost.³⁷

³³ Např. SOKA UH. AM UH I, inv. č. 692. Guberniální dekretální misíva (zde nazývána dekret) z r. 1777 je adresována „*Denen ehersamen, weisen N Bürgermeister und Rat der königlichen Stadt Hradisch*“ Podobnou adresu má i nařízení krajského úřadu (*kreisämtliche Verordnung*) z r. 1776: „*Denen wohledlgestrengen und wohlweisen Herrn N.N. Bürgermeister und Rat der königlichen Stadt Hradisch zuzustellen*“, kromě toho obsahuje i stavovské oslovení „*wohledlgestrenge und wohlweise sonder geehrte Herrn*“.

³⁴ SOKA UH. AM UH I, inv. č. 662, žádost hradištských měšťanů o osvobození od ochranné daně (*Schutzgeld*) z r. 1769. Vnější adresa se zpočátku neliší od výše citované formule: „*An einen löblichen hoch- und wohlweisen Magistrat der königlichen Stadt Hradisch im Margrafftum Mähren. Gehorsam dienstschuldigstes Bitten von gesamten hierunbehausten Bürgern* (v tomto místě je sice graficky oddělena adresa od rubra, textově však plynule navazuje), *womit wir von denen an uns forderenden in königlichen Städten nicht üblichen Stutzpraestationen großgünstig befreiet werden möchten.*“

³⁵ Jelikož hospodářské direktorium, resp. administrace in oeconomicis, sídlily ve stejné budově jako magistrát, nebylo třeba složité expedice, list se nadepsal jednoduše „*Nota an den löblichen Magistrat*“, následoval vlastní text, datační formule „*Ex resolutio sessionis oeconomicae Hradistii die 29. Decembris 1778*“ a podpis aktuára.

³⁶ Radní protokoly z 2. poloviny 18. století obsahují šest oddílů: *publico-contentiosa* (záležitosti veřejně prospěšné), *publico-politica* (veřejně politické), *commercialia* (obchodní), *oeconomica* (hospodářské), *criminalia* (soudní trestní) a *judicialia* (soudní civilní).

³⁷ To je i případ výše citované žádosti o osvobození od ochranné daně. Vedle rubra z pera

Nyní se již dostáváme k jádru celého procesu, projednání a rozhodnutí. Obsah projednávané záležitosti byl i s jednacím číslem, jménem referenta a presentatem zaznamenán do radních protokolů v příslušné kapitole pod datem projednání. K němu bylo připojeno resolutum – rozhodnutí rady. Při projednávání samozřejmě nastávala potřeba doplnit vlastní podání dalšími podklady a přílohami. Těmi byly především výtahy (*extractus*) z úředních knih, opisy spisů a listin. Tyto písemnosti byly potom vtěleny do příslušných spisů. Spolu s nimi se patrně alespoň v některých případech přikládal i zápis referátu, obšírnější než záznam v radním protokolu.³⁸

Pro některé písemnosti projednáním radou jejich cesta úřadem skončila. Šlo především o materiály vydané nadřízenými orgány, tedy různé patenty, dekrety a nařízení. Pokud jejich provedení nevyžadovalo další administrativní kroky, byly zaznamenány do knihy patentů a uloženy, patenty určené k uvedení ve všeobecnou známost byly zveřejněny veřejným přečtením nebo vyvěšením na vrata radnice.³⁹ Někdy také rada rozhodla o předání záležitosti jinému úřadu. Prostřednictvím písemného podání se v této době prováděla agenda soukromoprávních městských knih, tj. v první řadě intabulace kupních smluv či nadací.⁴⁰

Většinou ale rozhodnutí rady znamenalo začátek procesu tvorby expedované písemnosti, jejímž prostřednictvím bylo rozhodnutí právně stvrzeno a oznámeno zainteresovaným osobám (právníckým či fyzickým). V každém případě bylo samotné rozhodnutí, jak jsme již naznačili, zaznamenáno do radního protokolu, jednoslovným heslem (obvykle *expedieret*) do referentní knihy a v neposlední řadě obvykle i na samotný originál podání (na poslední stranu), a to spolu s jménem purkmistra a podpisem syndika či vicesyndika.⁴¹

odesilatele je připsáno: „*Gesuch deren unangeseßener Bürgern um Befreiung von Schutzgeld. N. Prot. Jud. 171, 1769.*“ Rozepsáno to samozřejmě znamenalo *Numero protocollo- rum judicialium*, někdy mohl být slovosled mírně změněn: „*N. Prot. 164 P.P.* (publico-politica). Letopočet bylo třeba uvést kvůli identifikaci svazku radních protokolů.

38 Bohužel předjosefínská manipulace není organickým souborem kompletních spisů, ale jen sbírkou jednotlivin. Jeden zachovaný zápis referátu (SOkA UH. AM UH I, inv. č. 662) těžko prokáže pravidelnost tohoto jevu.

39 Srov. *Paměti*, s. 103 („...došel nás císařský patent..., který ...přibit na veřeje radnice“), resp. 114 („...četl se na rathouze u přítomnosti všechny obce dekret král. úřadu...“) nebo 118.

40 SOkA UH. AM UH I, inv. č. 669 – nadační listina J. F. Pogliese pro jezuitský seminář z r. 1737 (vydána byla v Praze). Na zadní straně je připsáno: „*Intabulatum hoc foundationis instrumentum ad libros Regiae civitatis Hradistiensis cum consensu amplissimi magistratus sub No. 2, folio 157 et 158. Actum Hradistii die 18. Junii Anno 1737. Ex cancellaria civica ibidem.*“

41 Tak například vyřízení nóty hospodářské administrace, zapsané na zadní stranu, vypadalo následovně: „*Dieses den Herr Deposit Comissoris mit dem beifügen zuzustellen, eine gedachte 60 fr. ad depositum zu übernehmen und Ausgebühr anzulegen. Ex consilio senatus regiae civitatis Hradistiensis die 14. Januarii 1780. Im Bürgermeisteramt des Herrn Bernard Pressl. Josef Fridrich Syndicus.*“ Na žádostech fyzických osob, které byly pouze přičně přeloženy napůl se tak resolutum ocitá zrcadlově obrácené k vnější adrese (SOkA UH. AM UH I, inv. č. 678).

Na základě rozhodnutí městské rady vypracoval syndik či vicesyndik koncept vyřízení. Koncepty městské kanceláře hradištské svými vnějšími znaky nikterak nevybočují z obecné formy tohoto typu písemnosti. Jsou psány na dvojlistu, který byl podélným přeložením rozdělen na dva sloupce. Do pravého sloupce se zapsal vlastní text konceptu. Jeho nadpis tvořilo pouze jméno adresáta (např. *Kreisamt*), v čistopise pak nahrazené plnou titulaturou. Na konci konceptu byla podpisová formule (např. „*Euer gehorsam Burgermeister und Rat*“).⁴² Do levého sloupce se pak zapisovaly vsuvky s doplňky a jiné změny v textu, datační formule (např. „*Hradisch den 17. März 1780*“) a také kancelářské poznámky, umístěné vždy na první straně nahoře.

Tyto poznámky nám pomáhají rekonstruovat postup kanceláře při expedicích, proto je rozhodně nelze pominout. Na většině dochovaných konceptů z 18. století nalezneme čtyři poznámky, řazené pod sebe vždy ve stejném pořadí.⁴³ První z nich je jméno referenta v dané záležitosti (*referens Herr XY*). Tato osoba zodpovídala za vyřízení záležitosti a snad se částečně i podílela na tvorbě konceptu. Minimálně přehlédla a zkontrolovala navržené znění, jak dosvědčuje druhá poznámka, kterou referent stvrzoval znění konceptu (*vidi XY*). Ze syndikovy přísahy víme, že žádná písemnost nemohla být z městské kanceláře expedována bez vědomí úřadujícího purkmistra.⁴⁴ Proto bylo povolení k expedici stvrzeno na koncept třetí poznámkou (*Expediatur XY, consul*). Pak teprve syndik (resp. vicesyndik) vyhotovil čistopis, který zpečetil a odeslal. Tento fakt pak stvrdil tím, že na koncept nadepsal „*Expedit*“. Tím byla záležitost uzavřena a koncept spolu s ostatními částmi spisu uložen v registratuře.⁴⁵

Přísaha městského syndika uvádí jako jednu z hlavních starostí písaře, aby „*přicházející spisy i acta pořádně registrírované, fascikulírované, rubricírované a v náležitým řádu k najití byly*“. Z toho, že se takový příkaz dostal až do přísahy, by se mohlo usuzovat, jaký význam byl dobrému ukládání písemností přikládán. Rubem téže mince je ovšem takřka likvidační skartace předjosefínské manipulace, která spolu s občasnou zkázou některých písemností v důsledku nepředvídatelných okolností a „zubu času“ způsobila, že množství informací o fungování městské kanceláře hradištské nebylo takové, jaké by odpovídalo badatelovým představám. Ačkoli tedy ve výsledném popise zůstávají bílá místa, přece má i tento svébytný pohled své místo v obraze reality novověkého města.

42 Srov. SOKA UH. AM UH I, inv. č. 662. Uvedená podpisová formule samozřejmě nepřipadala v úvahu, byla-li adresátem osoba v podřízeném postavení. U listu guberniu je míra oddanosti vyjádřena dokonce superlativem („*Euer Gehorsamste*“).

43 SOKA UH. AM UH I, inv. č. 689 – koncepty z r. 1700 ještě kancelářské poznámky neobsahují, jinak se od pozdějších ale neliší.

44 SOKA UH. AM UH I, inv. č. 412.

45 SOKA UH. AM UH I, inv. č. 662 – koncept listu ke guberniu ze 17. 3. 1780 obsahuje kancelářské poznámky ve znění: „*ref. Herr Böhm*“, „*vidi Böhm*“, „*Expediatur Schumitzky, p.t. consul*“, „*Expedit*“.

DIE NEUZEITLICHE KANZLEI DER STADT UHERSKÉ HRADIŠTĚ (UNGARISCH HRADISCH) BIS ZUM JAHR 1786

Die Kanzlei der Königsstadt Uherské Hradiště (Ungarisch Hradisch) machte in der Neuzeit eine stürmische Entwicklung von der mittelalterlichen Gestalt zu Anfang des 16. Jahrhunderts bis zur modernen Verwaltung des regulierten Magistrats an der Wende des 18. zum 19. Jahrhunderts durch.

Wie auch anderswo war in Uherské Hradiště das Zentrum der Selbstverwaltung das Rathaus. Dort wurden die Sitzungen des Stadtrates abgehalten, dort war auch der Sitz der Stadtkanzlei, dort wurden im Ratshauskeller auch die Stadtprivilegien aufbewahrt. Der Vorstand der Kanzlei war der Syndikus, Ende des 17. Jahrhunderts tauchen immer mehr Erwähnungen über einen Helfer des Syndikus, den Vizesyndikus, auf. Vom niederen Kanzleipersonal läßt sich nur die Stelle des sog. Rathausdieners („Rathäuser“) belegen, der den Betrieb des Rathauses besorgte.

Aus der Zeit vor der Entstehung des regulierten Magistrats sind nur wenige Aktstücke erhalten geblieben. Trotzdem war der Geschäftsgang des Schriftstückes in der Stadtkanzlei auf Grund der Aufzeichnungen in expediten Konzepten zu rekonstruieren. Dieser begann mit dem Eingang in die Kanzlei und der darauffolgenden Übergabe an den Bürgermeister, der die Eingabe im bürgermeisterlichen Handbuch verzeichnete und den Ratsherren bestimmte, der darüber bei der Sitzung des Stadtrates berichten sollte. Die Verhandlung und der Beschluss wurden in das Ratsprotokoll aufgenommen. Die Erledigung mancher Geschäfte fand damit seinen Abschluß, bei anderen markierte die Verhandlung in der Ratssitzung den Beginn der Ausfertigung eines neuen zu expedierenden Schriftstücks. Das vom Syndikus bzw. Vizesyndikus ausgefertigte Konzept unterlag der Billigung durch den Berichterstatter und den Bürgermeisters, erst danach konnte die Reinschrift erstellt werden, ebenso die Auslieferung und Hinterlegung in der Registratur. Das System wurde selbstverständlich nach und nach vervollkommenet, so dass es nahtlos bis zu der nächsten Entwicklungsstufe – dem josephinischen Bürokratismus – gelangte, der im städtischen Milieu durch den regulierten Magistrat vertreten wurde.

Deutsche Übersetzung: PhDr. Roman Kopřiva

